Feminist Söylem Bağlamında Kadın Özgürlüğü

Women's Freedom in the Context of Feminist Discourse

Zehra Zeynep Sadıkoğlu¹

Kadın Özgürlüğünün Sorunları,

Evelyn Reed,

çev. Zeynep Saraçoğlu, Yazın Yayıncılık, Ekim 1985, 121 s.

Modern Batı düşüncesi kendini geleneğe karşı konumlayarak inşa etmiştir. Bu inşa sürecinde “öteki” konumuna düşen ve dolayısıyla gelenekle bağlantılı olan olgu merkeze yerleştirilen olguyla aynışması kaydıyla ve aynılıkları ölçüsünde değerli kabul edilmiştir. “Erkek” karşısında öteki konumuna düşen “kadın” için de aynı şey söz konusudur. Bu çerçevede kadın farklılıkları yok sayılıp erkekle aynılaştığı sürece makbul sayılmıştır. Bir başka ifade ile kadın erkekle “eşit” olduğu takdirde değerli kabul edilmiştir. Demokrasi, sekülerizm, rasyonalite, pozitivizm, feminizm vb. düşünsel-siyasal akımlar da geleneğin bu ötekileştirilmesi ihtiyacından yola çıkarak üretilmiş akımlardır. Bu akımlardan biri olan feminizmin savunucularından Evelyn Reed’in Kadın Özgürlüğünün Sorunları adlı kitabında ortaya koymuş olduğu iddialar da bu temel üzerinden yükselmektedir.

1905-1979 yılları arasında yaşamış olan Evelyn Reed, 1940 yılından başlayarak ikinci dalga feminizm olarak adlandırılan kadın özgürlüğü hareketinde aktif rol almıştır. Esasen resim eğitimi almış olan Reed, kariyeri bu yönde olmasa da insanbilimci olarak kabul görmüş, kadın bağımsızlığı hareketini bilimsel temellere oturtmak için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalardan birini teşkil eden Kadın Özgürlüğünün Sorunları farklı dergilerde yayımlanmış altı makaleden oluşmaktadır.

“Kadınlar ve Aile, Tarihsel Bir Bakış” başlıklı ilk bölümde Reed, kadın sorununun çözümüne yönelik olarak insanlık tarihinin ilk dönemlerine dönmek gerektiğini ileri sürmüş ve antropoloji biliminin insanlığın geçmişi hakkında hüküm süren yanlış anlayışları ve kadınlar hakkındaki önyargıları bertaraf etmedeki katkısını göstermeye çalışmıştır. Bu çerçevede Morgan’ın ilkel topluma yönelik çalışmalarını referans olarak göstermiştir. Ayrıca gerek Morgan’ın gerek Darwin’in çalışmalarının etkilemiş olduğu Friedrich Engels’in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (1884) adlı kitabında ortaya koyduğu toplumsal kökenin emek kuramına kadın sorununun çözü-

1 İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, zeynebsadikoglu@gmail.com

münde önemli bir anlam yüklemiştir.

Reed'e göre Engels, ilkel sınıfsız toplumla sınıflı toplumların karşılaştırmasını yaparak antropologlarca toplanan malzemeden sosyolojik sonuçlar çıkarmıştır. Buna göre Engels mülkiyet haklarının bulunmadığı, ilk avcı-yiyecek toplayıcı toplumların yeniden üretici güçlerinden dolayı kadınlar tarafından yönetilmiş olabileceğini iddia etmiştir. Anaerkil toplum ya da ilkel komünal toplum olarak adlandırdığı bu toplum biçiminin, henüz özel mülkiyetin ve devletin olmadığı, genel olarak toplumda sınıf egemenliğine dayalı ilişkilerin ve onun ürünü ya da uzantısı öteki toplumsal sömürü biçimlerinin ortaya çıkmadığı bir toplum biçimi olduğunu belirtmiştir. Yerleşik tarıma geçiş ve hayvanların evcilleştirilmesi, dolayısıyla toprağın ve malların özel mülkiyet haline gelmesiyle zenginliğin soy yoluyla aktarılması için evlâtların meşruiyetini sağlamanın erkeklerin gözünde önem kazandığını, böylelikle erkeklerin kadınların yeniden üretici gücünü kontrol etmeye başladıkları ataerkil sistemin yükseldiğini ileri sürmüştür.

Ancak “anaerkillik” kavramının literatürde iki yaygın şekilde kullanıldığını görmek mümkündür. Birincisi, annelerin aile reisi olduğu bir toplumsal örgütlenme tipine işaret ederken ikincisi, soyun annelere göre belirlendiği yaygın kullanımla özdeşdir. Anaerkilliğin daha spekülâtif olan ve evrimci kuramlara dayanan ikinci kullanımı annelerin başlıca güç konumlarını ellerinde tuttukları bir topluma göndermede bulunur. Bu kullanımın dayandığı temel iddia doğanın kadını toplumu yönetecek özelliklerle donatmış olduğu, ataerkilliğin doğanın koyduğu kanuna başkaldırı niteliğinde olduğu, dolayısıyla tüm insanlığın iyiliği ve doğal durumun tesisi için kadına toplumsal önderliğin geri verilmesidir. Ancak tüm evrimci kuramlarda bulunan ve Engels tarafından da ileri sürülen tarih öncesi insanlığın, anaerkillikten ataerkilliğe geçişle karakterize edildiği iddiası, yirminci yüzyılın başında önemini yitirmiştir. Son araştırmalarda toplumsal gelişmenin tek bir çizgiyi izlediği inancı gücünü yitirmiştir. Ayrıca bu spekülasyonun feminist kuram açısından çekiciliğine rağmen, anaerkilliğin bu ikinci anlamda tarihte her hangi bir zamanda ya da bir toplumda var olduğunu gösteren arkeolojik veya antropolojik bir kanıt yoktur (Marshall, 2005, s. 22). Bu nedenle de feminist akım içerisinde kadının yönetici olarak etkin olduğu anaerkil dönem vurgusu kadının tanrıça olduğu anaerkil toplum vurgusuna doğru kaymıştır. Bu sırada da tarihsel kanıtlardan çok sıklıkla mitlere referans verilmiştir.

“Kadınların Aşağı Cins Oldukları Miti” başlıklı ikinci bölümde ise Reed, bu mite göre erkek üstünlüğünün tarihin belli bir aşamasında ortaya çıkan tarihsel bir fenomen değil doğal bir yasa olduğunu belirtmekte ve bu mite karşı çıkmaktadır. Ayrıca sınıflı toplumun annelik vurgusu ile kadının “hayvansal” işlevlerini vurguladığını belirten Reed, bunu kaba maddecilik olarak eleştirmektedir. Fakat aynı zamanda anneliğin kutsallaştırılmasını da eleştirmektedir. Böylece kadının hem aşağılama hem kutsama yoluyla tutsak edildiğini iddia etmektedir.

Kitabın bu bölümünde de Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni çalışmasına başvuru yoluyla kadınların doğal olarak aşağı cinsten olduğu şeklindeki

miti çürütmek için ilkel kadınların harcadıkları emeğin ayrıntılı bir dökümünü çıkartan Reed, tarımın ve hayvanların evcilleştirilmesinin kadınların çabaları sonucunda ortaya çıkmış zaferler olduğunu belirtmektedir. Erkekleri avcılığa bağımlılıktan kurtaran koşullar ile cinsler arasında bir iş bölümünün söz konusu olmaya başladığını ve bu gelişmenin anaerkinin yıkılması ve kadınların köleleşmesini getiren koşullar olduğunu iddia eden Reed, erkeklerin egemen konuma geçmesiyle kadınların üretken yaşamdan mahrum bırakıldığını ve annelik işlevlerine itildiğini ileri sürmektedir.

Reed'in bu bölümdeki temel argümanı cinslerin birbirinden farklılıklarının tabiatlarından değil toplumların cinslere yüklediği rollerden ve algılardan kaynaklandığıdır. Bu sebeple kadınların aslında toplum tarafından kendilerine yasaklanan tüm rolleri üstlenebilecekleri iddia edilmektedir. Ancak Reed'in bu iddialarına karşılık bugün, toplumsal hayatın bütün alanlarında erkekle eşit durumda var olmanın kadını mutlu etmediği anlaşılmıştır. Kadın hem "kadına ait" olarak tanımlanan alanda ailesiyle vakit geçirmek, çocuğunu yetiştirmek, duygularını ve kendisini ifade edebilmek hem de sosyo-ekonomik alanda var olabilmek istemektedir. Ayrıca iki cinsin her alanda eşit olduğu iddiasının bir getirisi olarak cinsel özgürlüğün ve serbest cinsel ilişkinin sonuçlarının en çok kadını incitiyor oluşu mutlak eşitlik savının tartışılmasına sebep olan diğer bir etken olmuştur (Erdoğan, 2011, s. 6). Dolayısıyla kadının toplum içerisindeki konumunun adalet perspektifiyle ele alınması gerektiğini söylemek yanlış olmasa gerekir.

"Kadınlar Kaderlerini Denetleyebilmeyi Nasıl Kaybettiler, Bunu Yeniden Nasıl Kazanabilirler?" başlıklı üçüncü bölümde ise Reed ailenin her zaman var olmuş olduğu ve kökleri insanların cinsellik ve üreme gibi temel biyolojik ihtiyaçlarında yattığı için ilelebet var olacak doğal bir birim olduğu savının eleştirilmesi gerektiğini ve artan boşanma oranlarını delil göstererek aile kurumunun ortadan kalkmaya yüz tuttuğunu ileri sürmektedir. Bu çerçevede aile kurumunun varlıklı bir sınıf tarafından kendi mülkiyet çıkarlarına hizmet etmesi için yaratılmış olduğunu, ancak mülkiyete sahip olmayan sınıflara doğru yayılmasını ve kitlesel nitelik kazanmasını kapitalist sınıfsal sömürü tarzında aramak gerektiğini belirtmektedir.

Değerlendirmenin ilk kısmında Reed'in arkasını yasladığı antropolojik çalışmaların bugün geçerliliklerini yitirdiklerini belirtmiştik. Ayrıca belirtmek gerekir ki evlilik artık ömür boyu sürecek olan bir birliktelik olarak kabul edilmemektedir. Bugün boşanmaların olağanlaşması gibi, boşanma sonrası evlilikler de olağanlaşmıştır. Tek ebeveynli ailelerinde sayısında artış olmuştur. Ayrıca birçok çocuk bir ebeveynin üvey olduğu, ancak ayrılmış veya boşanmış doğal ebeveynle düzenli iletişimin sürdürüldüğü ailelerde büyümektedir. Ancak hane yaşamının bu diğer biçimlerine rağmen, insanların çoğu, hayatlarının büyük kısmını çoğunluk tarafından kabul gören ailelerde yaşamaktadır (Giddens, 2005, s. 126). Dolayısıyla ailenin ortadan kalkmaya yüz tutmuş ve gelecekte bir zamanda yok olacak bir kurum olduğu iddiası geçersiz görünmektedir.

“Kadınlar Kast mı, Sınıf mı, Ezilen Cins mi?” başlıklı dördüncü bölümde Reed’in iddiasına göre kadınların ezilmesinin nedenleri tarihsel ve toplumsal niteliktedir. Buna göre anaerkil toplumdan kapitalist topluma doğru evrildikçe, kadınların iktisadi bağımsızlıkları derece derece ellerinden alındıkça toplumsal itibarlarını yitirmişlerdir. Evrimsel bir aşamayı teşkil eden kapitalist düzende kadınlar, ne kast ne de ayrı bir sınıftır; onlar çocuk yetiştirme, ev işlerini yerine getirme ve aile için tüketim maddelerinin satın alınması işlevlerine hapsedilmiş, dolayısıyla her sınıf veya kastta bir şekilde ezilmiş cinsi temsil etmektedirler.

Bu bağlamda şunu belirtmek gerekir ki Reed’in de dâhil olduğu ikinci dalga feministler devlet eliyle yürütülen kapitalizmin ekonomizmine, devletçiliğine, aynı zamanda erkek merkezçiliğine ve müttefiklerinin cinsiyetçiliğine karşı çıkmışlardır. Dolayısıyla cinsiyet eşitsizlikleriyle mücadele etmek, çocuk ve ev bakımının değersizleştirilmesi ve ücretli ya da ücretsiz cinsiyetçi işbölümüne son verme, devletin elinde tuttuğu gücü demokratikleştirmek, sivillerin katılımını arttırmak, denetime daha açık kılmak ve devletle toplum arasındaki iletişim akışını arttırmak gibi haklı taleplere sahiptirler. Ancak bu noktada kapitalizmin tarihte belirli kopuş anlarında, kendisine yöneltilen eleştiri noktalarını telafi etmek suretiyle, kendisini yeniden yarattığını akıldan tutmak gerekmektedir. Böyle zamanlarda, kapitalizmin ortaya çıkan yeni formunu meşrulaştırmak için kapitalizm karşıtı eleştiri unsurlarının yeniden anlamlandırılması yoluyla özünde anlamsız bir bitip tükenmek bilmeyen sermaye birikimini sırtlanmaları için yeni nesilleri motive edecek gerekli ahlâkî boyutun kazandırılması mümkün olmaktadır. Bu çerçevede günlük yaşam mücadelelerine ahlâkî bir anlam yükleyen ikinci dalga feministler, toplumsal yelpazenin her iki tarafındaki kadınları da cezbetmiştir. Dolayısıyla kadınların özgürlük hayali kapitalist sermayeye itici bir güç niteliği kazanmıştır (Fraser, 2009, s. 97-117). Sonuç olarak Reed’in de dâhil olduğu ikinci dalga feminizmin yeni neoliberalizm ruhunun ana bir unsurunu hazırlamış olduğunu söylemek mümkündür.

“Kozmetikler, Moda ve Kadınların Sömürülmesi” başlıklı beşinci bölümde Reed, kozmetik ve modanın tarihsel gelişimini vererek kadının kozmetik ve modanın konusu haline gelmesinin kapitalist toplumla birlikte ortaya çıktığını belirtmektedir. Ancak burada kullanmış olduğu argümanlar bilimsel nitelikten yoksun, kendi savını desteklemeye yönelik varsayımlar niteliğindedir. Bunlara örnek vermek gerekirse; ilkel toplumda kozmetiğin sadece insanları işaretlemek amacıyla kullanıldığı, sınıflı toplumda kozmetik ve modanın aristokrasinin bir ayrıcalığı olarak ortaya çıktığı, bir sınıf ayrımı niteliği taşıdığı, burjuva adetleri feodal uygulamaların yerine geçince belli tarihsel nedenlerden ötürü erkeklerin moda alanını esas olarak kadınlara bıraktıkları ileri sürülmüştür ama belli tarihsel nedenlerin ne olduğu ve hangi referanslara dayandığı konusunda bilgi verilmemiştir.

Bununla birlikte Reed’in kapitalizmin genişlemesi ve kitle pazarı ihtiyacının ortaya çıkmasıyla güzellik sektörünün kadın nüfusu hedefleyen, kozmetik ve moda ürünlerini almaya teşvik eden reklam ve benzeri propaganda araçlarına başvurmasına yöne-

lik eleştirisi haklı bir eleştiridir. Bu doğrultuda kadınların moda ve kozmetik sektörü tarafından metaların pazarlanacağı kitle haline getirilmesi, gerçek ihtiyaçlar yerine suni ihtiyaçların oluşturulması ve bu süreçte kadın vücudunun araçsallaştırılması kabul edilemezdir.

Kapitalist sistem, hem moda ve kozmetik üzerinden güzelliği metalaştırmakta hem de kadınlara başarılı ve mutlu bir yaşama giden yolun bir şeyler almaktan geçtiğini iddia eden propaganda aygıtlarının geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu şekilde kadın sürekli olarak kapitalizmin piyasa güçleri tarafından yönlendirilmekte, kadın kimliği ve yaşam biçimine karmaşık bir şekilde etki etmektedir. Dolayısıyla kadın olmanın ne anlama geldiği kadına dair piyasada oluşturulan imajlar, anlatılar ve karnatler aracılığıyla sürekli müzakere edilmekte ve yeniden tanımlanmaktadır (Gökarıksel& McLarney, 2010, s. 4). Bu nedenlerle kapitalizmin kadına dair oluşturduğu imgelerin eleştirilmesi önem taşımaktadır.

“Kadınlığın Gizemi” başlıklı altıncı ve son bölümde ise Betty Friedan’ın *The Feminine Mystique* /Kadınlığın Gizemi adlı çalışması incelenmektedir. Betty Friedan bu çalışmasında Amerikan toplumunun üst orta katmanlarındaki kadınların durumunu ele almıştır. Bu çerçevede II. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan “kadının yeri evidir” şeklinde ifade edebileceğimiz anlayışın kadınlar tarafından nasıl sahiplenildiği ve dayatılan “Amerikan Rüyası”nın bu anlayışın oluşmasındaki payının ne olduğu üzerinde odaklanılırken çizilen mutlu ev kadını imajı ile kadınların gerçek durumu arasındaki fark ortaya konmaya çalışılmıştır.

Şunu belirtmek gerekir ki Amerika’da II. Dünya Savaşı süresince oluşan güvensizlik ortamı nedeniyle evliliğe ve aileye verilen önem artmıştır. Yuva ve ev kavramları yüceltilmiştir. Devlet kadının iş hayatındaki varlığını savaş süresince desteklese de bunun geçici bir durum olup kadının asıl yerinin evi olduğunu, çocuk bakımı ve ev işleriyle ilgilenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Savaş sonrası yıllarda da Amerikan ailesi geleneksel değerlere bağlı, aile içi rollerin cinsiyete bağlı olarak farklılaştığı bir ideal olarak resmedilmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan ve Friedan’ın eleştirdiği aile idealinin özellikle kadınlar tarafından benimsenmesinde Soğuk Savaş’ın oluşturmuş olduğu kaygı ve güvensizlik ortamı etkili olmuştur.

Bunlara ek olarak bu dönemde Amerikalılar tasarruflarını bekletmek yerine harcamaları yönünde yönlendirilmiştir. Gelirlerindeki artışa bağlı olarak ve devletin de desteğiyle Amerikalıların tüketimi artmıştır. Dolayısıyla genç insanlar erken yaşta evlenip, evliliklerinin ilk yıllarında çocuk sahibi olup, hoş bir çevrede yaşayıp, araba, çamaşır makinesi, buzdolabı, televizyon seti ve diğer ev aletlerine sahip olmak yönünde teşvik edilmiştir. Bu eşyalara sahip olmanın Amerikan tarzı ve iyi bir yaşamı temsil ettiği kabul edilmiştir. Bu çerçevede ortaya konan kamu politikaları, artan zenginlikle birlikte ortalama alım gücüne sahip tüm beyaz Amerikalılar için yenilik ve hareketlilik taleplerini mümkün kılmıştır.

1960'lara gelindiğinde ise çeşitli toplumsal hareketler aracılığıyla güvenlik kaygısından bağımsız olarak muhafazakâr âdet, değer ve geleneklerin sorgulanmaya başladığını görmek mümkündür. Aile ve kadının durumu da benzer şekilde bu doğrultuda sorgulanmıştır. 1960'lı yıllarda yaşam maliyetlerinin artmasına bağlı olarak ikinci bir gelir arayışı, doğum kontrolü aracılığıyla doğurganlık üzerinde kontrolün artmış olması, artan eğitim seviyesine bağlı olarak kadınların kendini tatmin için çalışma hayatına katılmak istemesi gibi faktörler Amerikan ailesinin ve kadının dönüşümünde etkili olmuştur. Friedan ve Reed'in dâhil olduğu feminist hareket, önceki dönemde kadının yerinin evi olduğu, ev işleri ve çocukların yetiştirilmesinin kadının asıl sorumluluğu olduğu varsayımını reddetmiştir. Bu karşı koyuş, Amerika'da kendilerini feminist olarak nitelendirmeyen kadınların da ev işi, çocuk bakımı, aile rolleri karşısındaki tutumlarının değişmesinde etkili olmuştur.

Ancak daha önce söylediğimiz gibi feminizm kalkış noktası olarak tepkisel ve muhalif olsa da kullandığı söylem ve talepleri bakımından Batı düşüncesinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Reed'in Kadın Özgürlüğünün Sorunları kitabında ileri sürdüğü iddiaları da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Reed, kapitalist sistemi ilerleme ve ekonomik gelişmeyi merkeze koyması, doğal olan bütün kaynakların bu uğurda tüketilmesine neden olduğu ve sosyo-ekonomik hayatta insanı, üretmek-tüketmek döngüsüne sıkıştırdığı için eleştirmemektedir. Tam aksine kitabındaki argümanlarıyla kadını bu döngüye sokma mücadelesi vermektedir. Bu mücadele içerisinde kadını aile ve annelikten "kurtarma" düşüncesi de yer almaktadır. Ancak Reed'in ve temsil ettiği feminizmin gözden kaçırdığı şey, ev ve ailenin kadını sarmalayan ve ona aidiyet duygusu kazandıran önemli sosyolojilerden biri olduğudur.

Kaynakça

- Erdoğan, A. (2011). *Erkek Aklına Eklemlenen Feminizm*, DÜBAM.
- Fraser, N. (2009). Feminism, Capitalism and the Cunning of History, *New Left Review* 56, March- April, 97-117.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*, çev. Ülgen Yıldız Battal, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Gökarıksel, B & McLarney, E. (Fall 2010). Muslim Women, Consumer Capitalism, and the Islamic Culture Industry, *Journal of Middle East Women's Studies*, Volume 6, Number 3. 1-18.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay & Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları.